

SANAYİNİN MUSİKİSİ NASIL BAŞLADI, NASIL BİTTİ? SÜMERBANK NAZİLLİ BASMA FABRİKASI'NA TARİHSEL BİR BAKIŞ

**HOW INDUSTRIAL MUSIC BEGAN AND STOPPED? A HISTORICAL
ANALYSIS FOR SUMERBANK NAZİLLİ PRINT-TEXTILE FACTORY**

Yrd. Doç. Dr. Hulusi DOĞAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli Meslek
Yüksekokulu, hulusidogan@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nın kuruluş nedenleri ile ülkeye olan sosyo-ekonomik katkılarını konu edinmektedir. Ayrıca makalede 66 yıl ülkeye hizmet eden fabrikanın nasıl kapanış noktasına geldiği irdelenmektedir. Makalenin temel amacı Nazilli Basma Fabrikası örneğinde ülkenin mevcut ekonomik durumu ve gerçeklerine atıf yapmak suretiyle Sümerbank ve Etibank gibi önemli kuruluşların ülkede yüklendiği misyona dikkat çekmektir. Bu anlamda çalışma Ulu Önder Atatürk'ün bizlere emanet ettiği değerler noktasında kendimizi ve her şeyi yeni baştan sorgulamak, gerek işletmeler, gerekse bireyler bazında tarihten ders almak suretiyle geleceğe çıkarımlar sağlamanın önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sanayinin Musikisi, Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası, Nazilli.

ABSTRACT

This study examines the establishing reasons of Sümerbank Nazilli Print-Textile Factory as well as its socio-economic contributions to the country. Moreover it analyses why the factory came to the end-point after producing 66 years. The main onbejective of this article is to pay attention to the national mission of Sümerbank and Etibank by underlining the present economic situation and realities of the country in the example of Nazilli Print-Textile Factory. So the study focuses on emphasizing the critical role of getting projections for future from historical events or misfortunes as a firm or a person by re-examing everything and values left by Great Leader Atatürk for us to be kept.

Key Words: Industrial Music, Sümerbank Nazilli Print-Textile Factory, Nazilli.

1. GİRİŞ

9 Ekim 1937 tarihinde Ulu Önder Atatürk Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nın açılışı için Nazilli'dedir ve savaş alanlarındaki zaferlerden sonra, sanayi alanında başlatılan topyekün mücadelenin bir tanesini daha ziyaretleriyle şereflendirmektedirler. Bu ziyaret sanayileşme, kalkınma yolunda makinalarla, tezgahlarla çalınacak bir musikisinin başlangıcı anlamına gelmektedir. Şevket Süreyya Aydemir (1981:379-381) 9 Ekim günü Nazilli'de çalmaya başlayan sanayinin musikisini şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Burada fabrika takımların, bölüklerin, taburların, geçit resmi için sıralanıp yerlerini aldıkları bir karargah meydanına benziyordu. Ve bir karargah meydanı gibi, burada da bir kumanda bekleniyordu. Kumanda duyulmadı ama, Atatürk'ün arkasında duran müdürden, sessiz bir işaret verildi... Atatürk, bunu her halde beklemiyordu. O'nu, oraya çıkardıkları zaman, belki etrafı görmesini, belki fabrika halkına bir şeyler söylemesini istediklerini düşünmüş olabilirdi. Ama, öyle olmayıp da, ayağının altındaki dünya ve etrafını saran hava böylesine birden harekete gelince, önce hatta biraz şaşakaldı. Ne yapacağını bilmedi de denebilir. Önce biraz sarsıldı. Biraz etrafından bir şeyler sormak ister gibi yaptı. Ama, işte o anda, belki kendi bile farkında olmadan ağzından şu kelimeler döküldü:

-İşte bu bir musikidir!..”

Nitekim Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası da bu musikiyi 66 sene hiç susmadan icra edecek, ürettiği rengarenk basmalarla ülkeyi baştan başa süsleyecektir. Ancak Ata'nın bizzat kendi elleriyle açarak ülkeye hediye ettiği fabrikada yarım asırdan daha fazla bir süre çalınan bu musiki, 2000'li yıllara gelindiğinde belki de bir daha hiç duyulmamak üzere kaybolup gidecektir. 2003 yılı Temmuz ayında Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası fiilen yaşam sahnesinden silinirken, fabrikanın geride bıraktıkları da tarihçiler, iktisatçılar ve işletmeciler için irdelenmeye değer birer miras olarak kalacaktır (Doğan, 2007: 105-109).

Özellikle Ulu Önder Atatürk'ün sanayileşme sürecinde bu fabrikayı neden kurduğu, fabrikanın genel olarak ülke ekonomisine neler kattığı ve 2000'li yıllara gelindiğinde Etibank ve diğer Sümerbank fabrikaları gibi bu fabrikanın da neden kapandığı soruları ülke geleceğine yönelik çıkarımlar yapma noktasında cevap bulması gereken öncelikli konular arasında yer alacaktır. Dolayısıyla bu ve buna benzer çalışmaların Cumhuriyet döneminde kurulan ekonomik kuruluşların önemini ve hedefini bugün çok daha net ve objektif şekilde kavrayıp değerlendirebilmemiz açısından birer rehber, kaynak olabileceği gerçeği de asla gözlerden kaçırılmamalıdır.

2. NAZİLLİ SÜMERBANK BASMA FABRİKASI'NIN KURULUŞUNA ZEMİN OLUŞTURAN UNSURLAR

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın kuruluşunu bir ya da birkaç nedenle sınırlamak olanaklı değildir. Ülkenin ekonomik, siyasi ya da sosyal şartlarından, Ege Bölgesi ile Nazilli yöresinin kendine özgü değer, koşul, öncelik ya da avantajlarına kadar birçok unsurun fabrikanın kuruluşunda etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın oluşumuna zemin hazırlayan unsurları ulus, bölge ve yöre bazında toplamak gerekir.

2.1 Ulusal Etkenler

Ulusal bağımsızlık, hezimetle sona eren I. Dünya savaşı'nın ardından topyekün verilen bir Kurtuluş Savaşı'yla kazanılmıştır. Bu anlamda bağımsızlık için çok ağır bir bedel ödenmiş, yeni Türkiye Cumhuriyeti adeta borç, yoksulluk ve sıkıntılar üzerine kurulmuştur. Ülkenin durumunu çok iyi bilen Ulu Önder "ekonomik bağımsızlık olmadıkça, ulusal bağımsızlık olmaz" diyerek ulusa bundan sonraki hedefini göstermiş ve bir sanayileşme mücadelesi başlatmıştır. Dolayısıyla Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nı da bu sanayileşme mücadelesi ve planlarının içerisinde, onun bir parçası olarak değerlendirmek gerekir (Gencosman, 1978: 38-39).

2.2 Ülkenin Genel Ekonomik Durumu

Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik durumunun pek de iç açıcı olmadığı bilinmektedir. Savaşlar içerisinde harap olan ve Osmanlı'dan kalan borçlar altında ezilen bir ülke bulunmaktadır. Özellikle 1838 yılında İngiltere ile imzalan Serbest Ticaret Anlaşması, Osmanlı Ekonomisi'ne indirilen öldürücü bir darbe niteliği taşımıştır. Gümrüksüz giren İngiliz gelişmiş makine endüstrisi malları, Osmanlı'nın korumasız el tezgahı endüstrisini kısa zamanda ezmeye yetmiştir (Sabır, 2003: 1). Diğer birçok batılı ülkelerle de yapılan serbest ticaret anlaşmaları neticesinde ülkedeki geleneksel üretici kesim, sanayi devrimini tamamlamış batılı ülke ürünleriyle rekabet edemeyerek ekonomik hayattan silinip gitmişlerdir. Ülke kısa zamanda ihracatın çok üstünde ithalat yapar hale gelmiş, hele savaşların çıkışıyla da devasa finansman açıkları kaçınılmaz olmuştur.

Gerek Birinci Dünya Savaşı sonrası, gerekse 20'li yıllardaki durum da bundan pek farklı değildir. 1919 yılında Batı Anadolu'da çalışmakta olan irili ufaklı 3300 imalat sanayi işyerinin % 73'ü Rumların olup, bu işyerlerindeki 22000 işçinin % 85'i de gayri müslimdir. Yaşanan ekonomik sıkıntıların yanı sıra, sanayileşmede ne derece geri kaldığını göstermesi açısından bir başka gösterge de ülke ekonomisindeki sektörel dağılımdır. 1927 yılında % 78.2 ile tarım kesimi ülke ekonomisinde ilk sırada yer alırken bunu % 14.4 ile hizmet, % 7.4 ile de sanayi kesimi izlemektedir. Ne yazık ki bu değer bile birçok batılı ülkenin 1800'lerin ortasında ulaştığı sanayileşme oranının çok gerisindedir (Gülerman, 1987: 17-18)¹

Sonuç olarak yeni Türkiye Cumhuriyeti sanayileşmede batının çok gerisinde kalmış, yokluklar içerisinde verilen bir bağımsızlık savaşının ardından, Osmanlı'dan büyük bir borç mirası devralarak kurulmuş bir ülkedir. Dolayısıyla bir yandan devralınan borçları ödeme, bir yandan yeniden yapılanma ve kalkınma bağlamında bir sanayileşme harbinin başlatılması bu yeni kurulan ülke açısından kaçınılmazdır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası da yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm ülke sathında başlattığı bu sanayileşme ve kalkınma mücadelesinin somut bir uzantısı olarak görünmektedir.

2.3 Ülkedeki Dokuma Sanayi

Dünya tarihine baktığımızda sanayileşmenin 18. yüzyıl sonlarında tekstil sanayinde başladığını görmekteyiz. Bunu bir rastlantı olarak 25'er yıllık aralarla demir-çelik, ulaştırma, kimya, elektrik ve benzinli motorlu sanayindeki gelişmeler takip etmiştir. Kısacası tekstil sanayileşmenin başı, lokomotifidir. Nitekim pamuk lifinden yapılan dokumanın, beş bin yıl önce Mısır Firavunları zamanında tanınmakta olduğu söylenmektedir (Gülerman, 1987: 3; Cillov, 1949: 1; Turga, 1947: 6). Dolayısıyla yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı için sanayileşmenin temel taşı olmuş tekstilden işe başlaması da rasyonel bir adımdır. Ülkenin geleneksel üretim tecrübesi ile pamuk üretim kapasitesi göz önüne alındığında mükemmel, hatta ülkenin genel ekonomik dokusuna bakıldığında da bunun zorunlu bir seçim olduğu kolaylıkla söylenebilir. Nitekim Osmanlı'nın son yıllarında sayıları iyice azalmaya başlamış olan el tezgahlarında işlenen hammaddenin Avrupa'ya satıldığı, işlendikten sonra ise tekrar Osmanlı pazarlarına sürüldüğü görülmektedir. Nitekim Hıfzı Velidedeoğlu'nun şu hatırası da mevcut durumu çok güzel özetlemeye yetmektedir (Gülerman, 1987: 9):

“Birinci Dünya Savaşı'ndan bir yıl önce 1913'de henüz bir ilkokul çocuğu iken, Orta Anadolu'nun tren uğrağı olmayan bir kasabasında, her gün babamın yanında, başımızda kırmızı bir fes, elimizdeki zembilin içinde çarşıdan taşıdığım yiyeceklerin arasında Rus şekerini; Amerikan unu bulunduğunu ve babamın ayağına ayakkabı; sırtına çamaşır ve giyecek yapmak için Fransız kösesi ve Fransız patiskası, Amerikan bezi; Alman kumaşını ve başımı kapamak için Avusturya fesi aradığını çok iyi hatırlıyorum. Babam bunları arıyordu, çünkü bunların Türk malı olanları yoktu. Hepsini dışarıdan geliyordu”.

Sonuç olarak 1900'lü yılların başında Osmanlı'da halkın tekstil ihtiyacını karşılayacak yeter sayı ve düzeyde fabrika yoktur. Olanlar da genelde ordunun ihtiyacını karşılamaya yönelik çalışmaktadır. Örneğin imparatorlukta ilk kurulan fabrikalardan bir tanesi olan Defterdar Fabrikası sadece ordunun fes ihtiyacını karşılamaktadır. Benzer şekilde Bakırköy Bez Fabrikası da 1850 yılında kurulan ilk mensucat fabrikamızdır. Ancak 1913 yılına gelindiğinde sayısı yedi olan mensucat fabrikalarımızın toplam pamuklu mensucat üretim miktarı sadece 3.618.520 metreden ibarettir. Üstelik 1940'lı yılların hemen başında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası da dahil olmak üzere, ülkemizdeki mensucat fabrikalarında toplam 6250 adet otomatik dokuma tezgahı bulunurken, yıllık mensucat üretim miktarı da ancak 120.000.000 metreye ulaşacaktır. Oysa 1938

yılında ABD'de 6193 fabrikada toplam 470.000, Fransa'da ise daha 1867 yılında 80 bine yakın dokuma tezgahı olduğu (Cillov, 1949: 11-16) göz önüne alındığında, ülkemizin Nazilli Basma Fabrikası'na olan ihtiyacı ve bu fabrikanın kuruluş amacı kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır.

2.4 Genç Türkiye Cumhuriyetinin Ekonomi Politikası

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında Ulu Önder Atatürk, "Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalmış bir gerçek vardır. Türk tarihi incelenirse, gerileme ve çöküntü nedenlerinin iktisadi sorunlara bağlı olduğu görülür. Kazanılmış zaferlerin ve uğranılmış başarısızlıkların tümü iktisadi durumla ilgilidir... Milletimiz düşman ordularını mahvetmiştir. Tam bağımsızlık için şu kural vardır: Milli egemenlik, mali egemenlikle desteklenmelidir. Bizleri bu hedefe götürecek tek kuvvet ekonomidir. Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferlerle taçlandırılmadıkça payidar olamaz" diyerek genç Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni mücadelenin ekonomik düzlemde olacağını altını çizmekte, kongrede alınan şu kararlar da ekonomik alanda izlenecek politikanın temelleri hakkında bilgiler vermektedir (Gülerman, 1987: 35-36):

- Hammaddesi yurt içinde yetişen veya yetiştirilebilen sanayi dalları kurulması,
- El işçiliğinden ve küçük imalattan süratle fabrikaya, büyük işletmeye geçilmesi,
- Özel sektör tarafından kurulamayan teşebbüslerin devletçe ele alınması,
- Özel teşebbüse kredi sağlayacak bir devlet bankası kurulması,
- Yabancıların kurdukları tekellerden kaçınılması,
- Yerli malı giyilmesi
- Sanayinin teşviki ve milli bankaların kurulması,
- Demiryolu, karayolu ağının kurulması,
- İş erbabına amele değil, işçi denmesi ve sendika hakkı tanınması.

Sonuç olarak İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi hareket yönünü çizmiş, bu yönüyle Cumhuriyetin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na (1933-1937) da altyapı oluşturmuştur denebilir. Bir başka ifadeyle Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların eyleme geçiş aşaması olarak da nitelendirilebilir. Nitekim söz konusu planda;

- İthalatımızda yer alan, fakat hammaddesinin yurt içinden sağlanmasının mümkün olması sebebiyle, üretiminde herhangi bir dışa bağımlılığı bulunmayacak olan,
- Bazı hammaddeleri ithal edildiği takdirde üretimin geri kalan kısmı yurt içinden gerçekleştirilebilecek olan,

sanayi ünitelerinin devlet kaynaklarına dayalı olarak kurulmasına ağırlık verilmiş ve bu kapsamda yapılacak sanayi yatırımları dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya sanayi olmak üzere toplam beş grupta toplanmıştır. Söz konusu plan içerisinde yer alan projelerin hayata geçirilmesi sürecinde de Sümerbank'a önemli görevler verilmiştir. 1933 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankaları yerine iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulan Sümerbank, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında olan Kayseri Bez Fabrikası, İzmit Kağıt ve Kimya Sanayi Fabrikaları, Nazilli Basma Fabrikası, Merinos Yünlü Fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası ile Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları'nın hayata geçirilmesinde önemli roller üstlenmiştir. Sümerbank'ın 1934 yılında ülkemiz tekstil sanayi içerisinde % 9 olan payını 1937 yılına geldiğinde % 68'e çıkarmış olması, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndaki rolü ve ülke ekonomisinin gelişmesindeki yerini göstermesi açısından önemli bir kayıttır (Gülerman, 1987: 83-90; İlkin, 1984: 1210).

2.5 Bölgesel Etkenler

Yeni Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin her alanda olduğu gibi iktisadi yatırımlarla ilgili tüm proje ve kararlarda da son derece titiz ve dikkatli adımlar attığını görmekteyiz. Öyle ki hükümet 1930'lu yılların başında Sovyetler Birliği'nden gelen ve kurulacak tesislerle ilgili çalışmalar yapıp raporlar sunan uzman bir ekiple yetinmeyip, ayrıca Amerika'dan bir başka uzmanlar grubunu ülkeye davet ederek çalışmalarda bulunmasını gerekli görmüştür (Tezel, 2006). Kısacası ülkenin ekonomik geleceğini belirleyecek olan konularda son derece hassas olan Cumhuriyet Hükümeti'nin, yeni kurulacak fabrikaların yerlerini de rastlantılara bırakmış olabileceği asla düşünülemez.

2.5.1 Bölgenin Tarım Altyapısı ve Pamuk

Bakırçay, Gediz, Küçük ve Büyük Menderes, Balıkesir ve Akhisar ovalarıyla Ege Bölgesi'nin bir tarım cenneti olduğu açıktır. İncirden üzüme, zeytininden pamuğa kadar türlü ürünleriyle bu bölge tarih boyunca herkesin gözbebeği olmuştur. Cumhuriyet döneminde de durum bundan farklı değildir. Bölge Osmanlı'da olduğu gibi Çukurova'yla birlikte ülkenin en önemli pamuk yetiştirme alanlarından bir tanesi konumundadır. Ancak üretilen pamuğun büyük çoğunluğu (% 80) ham olarak yurt dışına gönderilmekte, yerli halk ise ancak el tezgahlarında kendi ihtiyacını karşılayacak düzeyde üretim yapmaya çalışmaktadır (Tekin, 2003: 20). Dolayısıyla gerek İzmir İktisat Kongresi'nde, gerekse Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda "hammaddesi yurt içinde yetişen ya da yetiştirilebilen sanayi dallarının kurulması" ilkesi bağlamında, Türkiye'de pamuğun anavatanı olarak kabul edilebilecek Ege Bölgesi'nde bir tekstil kombinasyonunun kurulması hem rasyonel, hem de zorunlu bir adım olarak kabul edilecektir. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasını da bu zorunluluk ve akılcı yaklaşımın bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir.

2.5.2 Bölgenin Mevcut Yol Ağı ve Önemi

Hammaddeye ve pazara yakınlık gibi işletmelerin kuruluş yerini belirleyen en önemli etkenlerden bir tanesinin de mevcut ulaşım olanağı, yol ağı olduğu bilinir. Nitekim kurulacak devlet fabrikalarının yer seçiminde, hükümetin bu kriteri göz ardı edebileceği de düşünülemez. Zaten o yıllarda Ege Bölgesi'nin genel anlamda oldukça geniş diyebileceğimiz bir demiryolu ağına sahip olduğunu görmekteyiz. Hatta İzmir-Aydın hattının Türkiye Cumhuriyeti'nin en eski demiryolu hattı olduğu da bilinmektedir. Daha ötesi 1900'lü yılların hemen başı itibarıyla Ege Bölgesi'nin İzmir-Afyon ve İzmir-Eğirdir yönlü demiryolu hatlarıyla kuşatıldığı görülmektedir (Yerasimos, 1980: 526). Ege Bölgesi'ni avantajlı kılan bir başka unsur da, bu demiryolu hatlarının İzmir Limanı'na bağlı bulunmasıdır. Kısacası Bölgenin demiryolu hattı, deniz yolu taşımacılığıyla adeta entegre, bütünleşik haldedir. Bir başka ifadeyle dünyadaki iki geleneksel ve en ucuz taşıma yöntemleri bu bölgede birbirine bağlı halde bulunmaktadır.

2.5.3 Bölgenin Sosyal Yapısı: Nüfus

Kurulacak olan Fabrika binlerce insana iş, ekmek kapısı olacaktır. Dolayısıyla işgören istihdamında da sıkıntı çekilmemesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında da Ege Bölgesi ve Nazilli'de böyle bir sıkıntı görünmemektedir. Öyle ki Nazilli'nin hemen yanı başında Aydın (45 km), Denizli (81 km), hatta o yıllar itibarıyla Türkiye'nin nüfus olarak ikinci büyük ili olan İzmir (175 km) bulunmaktadır. Her ne kadar Nazilli o yıllarda bu illerden nüfus olarak geride bulunsun da, çevre il ve ilçeler, Nazilli'nin merkez noktada olması ve ulaşım altyapısında önemli bir sıkıntı olmaması yönüyle Nazilli'ye istihdam kaynağı olabilecektir. Nitekim Fabrika'nın açılışıyla birlikte Nazilli nüfus olarak Denizli'yi geride bırakacak, bırakın çevre illeri Karadeniz, Marmara, Akdeniz gibi Türkiye'nin her bölgesinden, her yöresinden insanı hatta yurtdışından gelecek göçmen vatandaşlarımızı bile işgören olarak istihdam edecektir (Tablo 3).

2.6 Yerel Etkenler

Kurulacak yeni fabrikanın yerinin belirlenmesi öncesinde özellikle Aydın, Denizli ve Nazilli'liler arasında bir çekişmenin yaşandığı bilinmektedir. Ancak Nazilli'nin diğerlerine oranla bir dizi avantajlara sahip olduğu da ortadadır. Nitekim bu avantaj o günkü hükümetin gözünden de kaçmamış ve kuruluş yerinin belirlenmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur.

2.6.1 Nazilli Pamuk İstasyonu

Basma Fabrikası'nın Nazilli'de kurulmasında belirleyici olduğu söylenebilecek en önemli yerel unsurlardan bir tanesi, 1934 yılında burada bir Pamuk İstasyonu'nun kurulmuş olmasıdır. Hükümet, Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra tarımda kalite ve verimliliği artırmak, bilimsel proje, araştırma ve

uygulamaları devreye sokmak için harekete geçmiştir. Bu anlamda pamuk üretiminde ilk iş olarak 1925 yılında Adana’da bir Tohum Islah Komisyonu kurulmuştur. Amerika’dan 40 çeşit tohum getirilerek denemelere girişilmiş, bununla da yetinilmeyerek pamuk üretimi alanında uzman olan kişiler, yurt dışından ölkemize davet edilmiştir. Uzmanların Çukurova için Cleveland, Ege bölgesi için Akala türü pamuğun uygun olacağı raporu doğrultusunda ziraat vekaleti de harekete geçerek bir pamuk yetiştirme planı hazırlamış ve bu çerçeveye de 1934 yılında Nazilli Pamuk İstasyonu’nu kurulmuştur. Bilimselliği, kaliteyi her alanda esas alan hökümet bu noktada da titiz davranmak suretiyle istasyon’a yurtdışından bir kısım gelişmiş makineler getirmekle kalmayıp, kuruluşun başına da eğitimini Amerika’da tamamlamış olan Celal İğriboz’u atamıştır. Celal İğriboz burada yıllarca çalışmış, mütadele etmiş ve Ege Bölgesi’nde pamuk davasının önderi, duayeni olmuştur. Öyleki pamuk tozları ile uğraşa uğraşa nihayet vahim ve korkunç bir hastalığa yakalanmış ve bu uğurda hayatını kaybetmiştir (Tekin, 2003: 20-26; Yazman, 1940: 5).

Nazilli Pamuk İstasyonu kuruluşundan kısa süre sonra meyvelerini vermeye başlamış ve 1936 yılında sadece Nazilli ve çevresine 21.000 kilo Akala tohumu dağıtmıştır. Alınan parlak neticeler sonucunda takip eden yıllarda evre illere de önemli miktarda pamuk tohumu verilmiştir. Sonuç olarak pamuk diyarı olan Menderes Ovası ile bu ova ve evre illerin tohum ihtiyacına ana kaynak oluşturan pamuk istasyonunun yer aldığı noktada bir tekstil kombinasyonunun kurulması o gün olduğu gibi, bugün de rasyonel bir tercih olarak görönmektedir.²

2.6.2 Kömür, Su ve Enerji Kaynakları

Bir işletmenin kuruluşunda belirleyici olan unsurlardan bir tanesi de hayatımızın temel vazgeçilmezi olan su ve enerji ihtiyacıdır. Yeni kurulacak fabrikada ısıtmasından üretimine, temizliğinden aydınlatmasına kadar her aşamada yoğun bir su ve enerji kaynağına ihtiyaç olacağı açıktır. Bu açıdan bakıldığında da Nazilli’de yeni kurulacak fabrika için sorun teşkil edebilecek bir neden görönmemektedir. Başta Aydın, Manisa, Muğla ve Denizli olmak üzere evre il ve ilçelerde yeterli kömür kaynaklarının bulunması, ayrıca Menderes Nehri’nin çok yakın olması Nazilli için enerji ve su teminini bir sorun olmaktan çıkarmaktadır (Tekin, 2003: 24). Daha ötesi Fabrika’nın inşası için seçilecek alandaki artezyen kuyuları bile kurulacak işletmenin su ihtiyacını karşılamaya yetecektir. Ayrıca fabrika içerisine inşa edilecek iki termik santral de işletmenin enerji ve buhar ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, ileriki yıllarda Nazilli’nin elektrik ihtiyacına bile katkı sağlayacaktır. Fabrika’nın kuruluşuyla birlikte yılda ortalama 2.914 ton pamuk, 12.5 milyon kw elektrik, 37.324 ton kömür tükettiği göz önüne alındığında söz konusu tesisin Nazilli’de kurulmasının ne derece doğru bir seçim olduğu bir kez daha ortaya çıkmış olacaktır (Türkiye Ticaret Postası, 1948: 3). Nitekim Fabrika’nın kuruluşuyla birlikte ihtiyaç duyulan linyit kömürü Soma, Tunçbilek ve Tavşanlı’dan karşılanırken, kuruluşun su ihtiyacı da büyük oranda fabrika alanı içerisinde yer alan altı adet artezyen kuyusundan karşılanmıştır.

2.6.3 Yerel Nüfus

Yukarıda belirtildiği üzere Nazilli çevresinde Denizli, Aydın, Muğla, Afyon, İzmir, hatta Isparta gibi doğrudan işgören temin edebileceği hem nüfus, hem de sosyal açıdan zengin bir bölge içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Nazilli ilçesi de o yıllarda hiç de küçümsenemeyecek bir nüfus potansiyeline sahiptir. Örneğin 1927 yılı genel nüfus sayımlarına göre merkez nüfusu 9.325 olan ilçenin, köyleriyle birlikte toplam nüfusu 49.796'dır. Bu sayı Fabrika'nın temelini atıldığı 1935 yılında merkezde 12.005'e, köylerde yaşayanların toplamıyla da 60.555'e yükselmektedir. 0-24 yaş arasında olanların nüfus içerisindeki oranı % 49,4 iken, 25-49 yaş diliminde yer alanların nüfus içerisindeki payı da % 35,2'dir (Tekin, 1997: 34-35). Bu oranlar Nazilli'nin o yıllarda oldukça genç bir nüfusa sahip olduğunu göstermekle kalmayıp, hem kurulacak fabrika, hem de genç Türkiye Cumhuriyeti için aydın bir gelecek anlamı taşımaktadır. Nitekim Nazilli'lere eklemek kapısı olan Fabrika, yurdun dört bir yanından insanı da kısa sürede Nazilli merkezine toplayabilecektir.

2.6.4 Celal Bayar ve Nazilli

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na imza atan ve bunu eyleme geçiren hükümetin İktisat Bakanı Celal Bayar'dır. Celal Bayar'ın da Nazilli ve Nazilli'lilerle daha kurtuluş mücadelesinin ilk günlerinden olan bir yakınlığı, hatıratı vardır. Bilindiği üzere Bayar, Bursa'da Deutsche Orientbank'ta bir memur iken, henüz o sıralarda gizli bir örgüt olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kayıt olmak suretiyle siyasete atılmıştır. Teşkilat içindeki çalışmalarıyla dikkat çeken Bayar yirmili yaşlarda teşkilatın Bursa Katib-i Mes'ulü olacak, kısa süre sonra da Talat Paşa'nın referansı ile İttihat ve Terakki Patisi'nin İzmir Katipliği görevine atanacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle son bulmasının ardından, gerek İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidardan uzaklaştırılıp yöneticilerine karşı soruşturma ve sorgulamalar başlatılması, gerekse ülkenin fiilen işgali üzerine Bayar, Milli Mücadelede yer almak amacıyla İzmir'den ayrılacaktır. Bir müddet "İlyas Efe" kimliğiyle Ödemiş civarında, Hüseyin Gökçen Efe'nin yanında bulunan Bayar, siyaseten gelişmemiş halk kitlelerini harekete geçirmede en etkili faktör olan "din adamı" kimliğinde karar kılarak, "Galip Hoca" yeni kimliğiyle Aydın yöresine geçecektir. Bayar eski ittihatçılardan Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi ve Nazilli Müftüsü Salih Efendi aracılığıyla Demirci Mehmet Efe'yle tanışacak ve "Diplomat ve Bilge Galip Hoca" olarak Efe'ye müşavir olacaktır. Bu O'nun Nazilli ve Nazilli'lilerle olan ilişkilerinde bir ivme anlamı taşımaktadır. O günden sonra Bayar Nazilli'de sıkça bulunacak, özellikle Demirci Mehmet Efe ile bu yörenin diğer önde gelen ismi Yörük Ali Efe arasındaki rekabeti dostluğa dönüştürüp, onları ortak dava etrafında birleştirme görevinde bulunacaktır. Ancak Demirci Mehmet Efe, "Galip Hoca"nın gerçek kimliğini öğrenecek, İttihat ve Terakki'nin bu Mes'ul Katibi'ni bir casus olabileceği endişesiyle önce öldürtmeyi düşünecek, daha sonra da bu fikrinden

vazgeçerek O'nu hapsedirecektir. Sonrasında Demirci Efe, Bayar'ı Nazillili Hacı Nuri Efendi'nin araya girip, ricası üzerine serbest bırakacaktır (Bayar, 1967: 1940-1846; Burhan, 1999: 547-557; Bilmez, 2004: 44-52; Şakir, 1952: 50-54).

İşte bu olay, özetle Demirci Efe'ye karşı Nazilli'nin ileri gelenleri tarafından korunup, yardımlarda bulunulması, bir anlamda ölümden kurtarılması Bayar'ın Nazilli'ye ve Nazillilere bakışında ayrı bir yer tutacaktır. Kısacası bu olay, 1930'lu yıllarda yeni kurulacak fabrikanın Aydın-Nazilli-Denizli üçlemesinden hangisinde olacağı yönündeki tartışmada, ibrenin Nazilli lehine dönmesinde etkili olduğu düşüncelerini doğurabilecektir.

Diğer yandan Celal Bayar'ın 25 Ağustos 1935'de Fabrika'nın temel atma töreninde söylediği şu sözler (Toprak, 1983) de kendisinin Nazillilerle olan yakınlığını adeta doğrular niteliktedir:

“Ben Serbest Fırka vakalarından sonra Nazilli'ye gelmiş idim. O vakit, bana mahsülün para etmediğinden bahsetmiştiniz. O vakit, liberalizm denilen iktisadi sistem bilinerek bilinmeyerek münakaşa ediliyordu. O zaman size mahsülü dışarıya satmak müşküldür dedim. Fabrika yapmak lüzumuna işaret ettim. Bu fabrikayı kendi vesaitinizle kurabilir misiniz dedim. Bunun cevabı menfi oldu. Memleketin başka yerlerindeki gelip de sizin ihtiyacınız için bu fabrikayı kurarlar mı dedim. Bittabi bu büsbütün imkansızdı. Bu büyük işi, ancak, devlet eline alır, bir gün Nazilli'ye gelir, fabrikayı kurar, pamuklarınızı alır, bunun adına devletçilik derler. Böyle bir devletçiliğin taraftarı mısınız: (Kurbanıyız sesleri). O vakit de bana aynı şeyi söylemişsiniz.”

3. SÜMERBANK NAZİLLİ BASMA FABRİKASI'NDA ÜRETİM VE SOSYAL YAPI ANALİZİ

İplik, dokuma ve basma olmak üzere üç kısımdan oluşan ve bedeli narenciye karşılığı ödenmek üzere Ruslardan kredi olarak temin edilen fabrika çevre il ve ilçelerden gelen 4000'e yakın amele grubunun geceli gündüzlü çalışmasıyla hedeflenen tarihten tam 20 gün önce bitirilerek, 9 Ekim 1937'de hizmete girmeye hazır hale getirilmiştir. Ancak 5 milyon Türk Lirasına mal olması planlanan fabrikanın tamamlandığı tarihteki toplam maliyeti 7 milyon lirayı aşmıştır (L'illustration de Turquie, 1950: 55). Bu maliyet artışında fabrikaya sonradan yapılan eklemelerin payı büyüktür. Yaklaşık 120 kadar Sovyet montör ve mühendisin kuruluş ve montaj nezaretinde 28.236 iğ ve 3.189 ton iplik, 768 dokuma tezgahı, 23 milyon metre ham bez ve 4 adet basma makinası ile çalışır kapasitede olan fabrika 9 Ekim 1937 tarihinde yapılan görkemli bir törenle bizzat Ulu Önder Atatürk tarafından açılarak üretime başlamıştır (Tekin, 2003: 25; Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi Raporu, 1982: 1; Cavid, 1940: 3).

Tablo 1. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda Yıllara Göre Basma ve İplik Üretim Miktarları

Yıl	Basma Üretimi (mt)	İplik Üretimi (Ton)	Yıl	Basma Üretimi (mt)	İplik Üretimi (Ton)
1938	8.267.564	145	1981	26.845.000	1.802
1939	12.113.551	407	1982	29.201.000	1.961
1940	13.630.992	866	1983	27.874.000	2.277
1941	14.627.000	817	1984	32.096.000	3.182
1942	18.676.000	522	1985	34.319.000	2.537
1947	20.404.275	2.775	1986	30.874.000	2.127
1951	22.796.042	2.721	1987	36.852.000	2.323
1952	24.096.606	2.861	1989	20.025.000	1.037
1963	28.428.481	3.051	1990	21.204.000	1.357
1965	29.275.935	3.016	1991	15.866.000	1.041
1968	28.055.386	3.226	1992	16.527.000	623
1970	25.823.000	2.855	1993	12.062.000	587
1972	28.746.000	3.102	1994	7.079.000	810
1973	26.363.000	2.859	1995	6.478.000	967
1974	26.307.000	2.934	1996	10.379.000	706
1975	28.880.000	2.873	1997	9.875.000	694
1976	28.585.000	3.319	1998	4.351.000	388
1977	30.396.000	2.474	1999	5.515.000	598
1978	29.526.000	2.513	2000	4.964.000	686
1979	25.987.000	2.247	2001	1.527.000	550
1980	24.019.000	2.071	2002	2.300.000	500

Kaynak: Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası 1938-2002 Yılları Raporları.

Tablo 1'den de görüleceği üzere fabrikanın ilk yılları üretime geçiş ve bir deneyim dönemi olduğu için basma ve iplik üretim miktarları genel üretim kapasitenin oldukça gerisindedir. Deneyimli işgören istihdamında güçlüklerle karşılaşılması, teknik eleman yetersizliği, işten ayrılma oranlarının başlangıçta çok yüksek olması ve II. Dünya Savaşı nedeniyle ülke genelinde asker alımı bunda oldukça etkilidir. Rus uzmanların fabrikanın inşasında olduğu gibi, makinaların montajı ve üretime geçiş sürecinde de teknik ve mesleki bilgi desteği verdikleri bilinmektedir. Ancak fabrikanın genel bir üretim istikrarını yakalaması 40'lı yılların ortalarında mümkün olmuştur.

Bu yıllarda ortalama % 80-90 kapasiteyle çalışan fabrika 60'lı yıllarda adeta bir üretim rekoru kırmakta ve iplik üretiminde yıllık 3.000 tonun üzerine çıkarken, basma üretiminde de 30 milyon metreye ulaşmaktadır. Bu yönüyle 60'lı yıllar fabrikanın tam anlamıyla istikrarı yakaladığı dönem olarak tarihe geçmektedir. 70'li yıllar ise fabrikanın verimlilik ve karlılık açısından zirve yaptığı dönemdir. Özellikle 70'li yıllar fabrikanın altın dönemi olarak da nitelendirilebilir. Nitekim

fabrika 1974 yılında elde ettiği 71,5 milyon liralık karla Türkiye'nin o yıl en büyük 100 işletmesi arasında 26.ncı sıraya yükselmektedir (Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1974 Yılı Raporu).

70'li yılların ikinci dönemi ise fabrika tarihinde ayrı bir yer tutmaktadır. Genel olarak üretimde bir düşüş olmasa da bu dönemde fabrika, ilk kez bilançosunu zararlar kapatmaktadır. Bu bir anlamda zirveden inişe geçişin habercisi olarak da tanımlanabilir. Nitekim 80'li yıllarda basma ve iplik üretimi üst seviyelerde gerçekleşse de fabrika zarar etmekte kurtulamamaktadır. 90'lı yıllar da fabrikada zararın devam ettiği, hatta kronikleştiği bir dönem olarak tarihe geçmektedir. Fabrikada üretim ve çalışan sayısı düşmüş olsa da zararı önlemek mümkün olamamıştır. Nihayet 2000'li yıllarda üretim miktarı ve çalışan sayısı 70'li ve 80'li yıllara göre dörtte üç oranında düşürülmüş olsa da fabrikanın zararı artık trilyonlarla ifade edilir hale gelmiştir.

Tablo 2. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda Yıllara Göre Çalışan Sayısı ve Kar-Zarar Tutarları

Yıl	Faaliyet Kar-Zararı (TL)	Toplam Çalışan Sayısı	Yıl	Faaliyet Karı-Zararı (TL)	Toplam Çalışan Sayısı (Kişi)
1940	668.599,6	-	1986	699.000.000	2.055
1953	4.950.467	3.155	1987	905.000.000	1.970
1954	5.954.373	2.855	1988	-5.425.000.000	1.874
1960	1.050.010	2.679	1990	-8.708.000.000	1.750
1963	10.369.252	2.591	1991	-111.212.000.000	1.586
1965	5.033.009	2.522	1992	-200.183.000.000	1.467
1967	11.392.496	2.464	1993	-457.766.000.000	1.380
1969	2.456.000	2.252	1994	-727.438.000.000	1.240
1971	27.582.000	1.941	1995	-813.312.000.000	1.120
1973	8.671.000	1.922	1996	-1.130.228.000.000	971
1974	71.570.000	2.039	1997	-191.978.000.000	850
1975	31.172.000	2.067	1998	-2.957.600.000.000	748
1976	-4.946.000	2.043	1999	-4.659.575.000.000	624
1978	-13.088.000	2.030	2000	-6.752.836.000.000	567
1980	164.100.000	2.019	2001	-10.407.453.408.000	431
1982	-338.800.000	1.945	2002	-8.341.395.877.000	420

KAYNAK: Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası 1940-2002 Yılları Raporları.

Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nın ülke için taşıdığı önemi yıllara göre üretim, satış ya da elde ettiği kar miktarlarıyla ifade etmek pek de yeterli olmayabilir. Bu anlamda fabrikanın sosyal yapısını analiz etmek, onun ülke insanı ve ülke ekonomisi için taşıdığı önemi ortaya koymak açısından daha etkili

ve somut sonuçlar yaratabilir. Nitekim fabrikanın işçi kayıtlarında yaklaşık bir yıl süreyle yaptığımız analiz çalışmaları da bunu doğrular sonuçlar içermektedir.

Tablo 3'de de görüleceği üzere fabrika yurdun her yöresinden, her köşesinden insana ekmek kapısı olmuştur. Bırakınız il ya da ilçeleri yüzlerce, binlerce kilometre uzaklıkta bulunan köylerden insanlar Nazilli'ye, fabrikaya çalışmak üzere gelmişlerdir. Bugün insanlar iş bulmak umuduyla İstanbul'a, İzmir'e giderken 40'lı, 50'li yıllarda bu illerden insanlar çalışmak için Nazilli'ye gelmektedir. Daha ilginç fabrikanın yurtdışından gelecek birçok insana da iş olanağı sağlayacak olmasıdır. Tablo 4'de görüleceği üzere Bulgaristan'dan ran'a, Suriye'den Macaristan'a, hatta Katar'dan Rusya'ya kadar dünyanın dört bir yanından gelecek insanlara fabrika umut kapısı olacaktır. Fabrikanın 66 yıllık yaşam serüveninde kayıtlarına ulaşabildiğimiz 30 binin üzerindeki çalışan arasında da 1.209 işgörenin yurtdışından geldiğini görmekteyiz. Bunların hemen hemen tamamı Türk ya da Türk kökenli vatandaşlar iken, ilginçtir ki 1941 yılında fabrikaya giren 27'kişi Sisam'lı Rumlardır (Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası işçi kayıtları).³ Bu, o yıllarda fabrikada işçiye duyulan ihtiyaçla beraber, yabancılara gösterilen hoşgörünün de somut bir delili olarak değerlendirilebilir. Ancak Rum işçilerin fabrikada ne kadar süre çalıştıkları konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tablo 3. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda Türkiye İllerine Göre Çalışan İşçi Sayıları

İl	İşçi Sayısı	%	İl	İşçi Sayısı	%	İl	İşçi Sayısı	%
Adana	53	0.18	Giresun	21	0.07	Samsun	62	0.21
Adıyaman	12	0.04	Gümüşhane	16	0.05	Siirt	8	0.02
Afyon	1.167	3.99	Hakkari	-	-	Sinop	15	0.05
Ağrı	2	0.006	Hatay	24	0.08	Sivas	61	0.20
Amasya	24	0.08	Isparta	3.138	10.7	Tekirdağ	99	0.33
Ankara	82	0.228	Içel	24	0.08	Tokat	85	0.29
Antalya	180	0.61	İstanbul	708	2.42	Trabzon	99	0.33
Artvin	51	0.17	İzmir	1.679	5.7	Tunceli	14	0.04
Aydın	12.666	43.3	Kars	34	0.11	Ş. Urfa	42	0.14
Balıkesir	308	1.05	Kastamonu	48	0.16	Uşak	428	1.46
Bilecik	51	0.17	Kayseri	188	0.64	Van	18	0.06
Bingöl	8	0.02	Kırklareli	35	0.11	Yozgat	93	0.31
Bitlis	16	0.05	Kırşehir	11	0.03	Zonguldak	37	0.12
Bolu	57	0.19	Kocaeli	48	0.16	Aksaray	14	0.04
Burdur	462	1.58	Konya	400	1.36	Bayburt	38	0.13
Bursa	141	0.48	Kütahya	107	0.36	Karaman	32	0.10
Çanakkale	79	0.27	Malatya	77	0.26	Kırıkkale	12	0.04
Çankırı	16	0.05	Manisa	454	1.55	Batman	2	0.006
Çorum	33	0.11	K. Maraş	42	0.14	Şırnak	3	0.010
Denizli	4.165	14.2	Mardin	15	0.05	Bartın	3	0.010
Diyarbakır	28	0.09	Muğla	424	1.45	Ardahan	27	0.09
Edirne	103	0.35	Muş	13	0.04	İğdır	9	0.03
Elazığ	28	0.09	Nevşehir	25	0.08	Yalova	8	0.02
Erzincan	98	0.33	Niğde	80	0.27	Karabük	17	0.05
Erzurum	184	0.62	Ordu	35	0.11	Kilis	52	0.17
Eskişehir	79	0.27	Rize	95	0.32	Osmaniye	17	0.05
G. Antep	23	0.07	Sakarya	46	0.15	Düzce	23	0.07
TOPLAM	29.221							

KAYNAK: Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası İşçi Kayıtları.

Tablo 4. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'na Ülke Dışından Gelen İşçi Sayıları

Ülke	İşçi Sayısı	Ülke	İşçi Sayısı	Ülke	İşçi Sayısı
Bulgaristan	71	Makedonya		Yunanistan	17
Rezgrad	16	İştıp	6	Dedeagaç	11
Eskicuma	7		2	Dimetoka	15
Kırcaali	13	Kalkandelen	1	Drama	10
Kubrat	3	Kıratova	3	Girit	34
Petric	2	Koçana	2	Grebene	23
Plevne	2	Kumanova	25	Gümülcine	14
Ruscuk	10	Manastır	31	İskece	85
Mestanlı	11	Tikves	7	İstanköy	474
Varna	7	Usturmca	21	Karaferya	6
Vidin	2	Üsküp		Kavala	10
Ermenistan	12	Katar	1	Kesriye	6
Gürcistan	2	Kıbrıs	7	Kırcaali	13
İrak	3	Macaristan	3	Midilli	10
İran	11	Romanya	4	Rodos	39
İsviçre	1	Suriye	1	Sakız	6
Azerbaycan	16	Halep	10	Selanik	41
Bosna	11	Lazkiye	2	Sisam	29
Arnavutluk	1	Şam	4	Serfice	7
Kosova	11	Rusya	8	Vodina	2
Türkistan	3	Almanya	1	Yugoslavya	3
Toplam	1209				

KAYNAK: Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası İşçi Kayıtları.

4. SÜMERBANK NAZİLLİ BASMA FABRİKASI'NIN KAPANIŞI VE KAPANIŞA TEMEL OLUŞTURAN UNSURLAR

Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 14.11.2000 tarih ve 2000/83 no'lu kararı doğrultusunda Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nın Adnan Menderes Üniversitesi'ne devrini öngörmektedir. Bu karar gereğince fabrika 30.04.2002 tarihinde önce üretim dışı bırakılmış, 31.07.2002 tarihinde de fabrikanın kapanış bilançosu çıkarılmıştır. Bundan tam bir yıl sonra 31.07.2003 tarihinde de fabrikanın fiilen üniversiteye devri gerçekleştirilmiştir. Atatürk'ün açarak Nazilli'ye ve ülkeye emanet ettiği fabrika 66 yıllık yaşam serüvenini bu şekilde tamamlarken, fabrikanın kapanış gerekçesinde sürekli zarar eden ve devlete yük haline gelen bir kuruma dönüşmesi belirleyici olmaktadır. Ancak fabrikanın bu hale gelmesinde etkili olan unsurları da doğru irdelemek gerekir. Bir dönem ülkenin en büyük 100 işletmesi arasında olan bir kurumun kapanışına zemin oluşturan temel nedenler ülke insanı ve yöneticilerinin düşünmesi ve herkesin kendisini bir kez daha sorgulaması açısından bir fırsat, bir kaynak olabilecektir.

4.1 Birikmiş/Ertelenmiş Sorunlar Dizisi: Teknolojiye ve Değişen Pazar Koşullarına Ayak Uyduramama

Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda görülen sıkıntılar aslında bir anda ortaya çıkmış değildir. Ertelenmiş hatta bastırılmış sorunlar dizisinin kaçınılmaz dışavurumu, su yüzüne çıkışıdır. 70'li yılların ikinci yarısında bilançoda yer almaya başlayan zararlar da bu sorunların rakamlarla gelen isyanıdır. Bu sorunların en başında da teknolojiye ayak uyduramamak, makine ve tezgahları zamanında yenileyememek gelmektedir. Öyleki 70'li yıllara gelindiğinde bile Nazilli Basma Fabrikası 30'lu yıllarda alınan makinelerle üretim yapmaya çalışmaktadır. Oysa o yıllarda rakip işletmeler geniş enli ve otomatik tezgahlarla üretim yapmaya geçmişken, fabrika hala dar (95 cm tarak) enli, mekikli tezgahlarla üretime devam etmektedir. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun fabrikaya ait 1980 ve 1981 yılı raporlarında bu gerçek şu ifadelerle dile getirilmektedir:

1937 yılında işletmeye açılan Nazilli Fabrikası'nın makine ve tesislerinin büyük bir kısmı kurulduğu yıllardan bu yana çalışmakta olan eski makinalardır. Oysa Türkiye'de tekstil mamulleri serbest rekabetin geçerli olduğu bir piyasada pazarlanmaktadır. Bu durum sektörde faaliyette bulunan tüm firmaların piyasa şartları doğrultusunda arz ve talep durumuna bağlı olarak gerekli önlemleri zamanında alması ve uygulamaya geçmesi yarışını zorunlu kılmaktadır. Bu yarışta bazı firmalar kazanırken, bazıları da kaybetmektedir. Müessese günde 100 bin metre mamul dokuma üreten tezgahlarını zamanında monte edip üretime geçirememekle bu yarışta kendi kendini saf dışı etmiş ve yılda yaklaşık 30 milyon metre üretim kaybına uğramıştır.

Fabrikada geciken bu modernizasyon işlemi "Rasyonalizasyon ve Modernizasyon" adı verilen bir proje kapsamında 1976-82 yılları arasında hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Ancak projenin uygulanışı da, sonuçları da gerçekten şaşırtıcı, düşündürücü özelliktedir. Söz konusu yıllar içerisinde fabrikaya yeni bir dokuma salonu inşa edilirken, salon Sümerbank'ın diğer Karaman, Kayseri, Eskişehir, Bergama, Adıyaman ve Bakırköy fabrikalarından sökölüp getirilen demode, derleme tezgahlarla donatılmıştır. Bu durum 1980, 1981 ve 1982 yılı raporlarında şu cümlelerle dile getirilmektedir:

Tekstil sanayi bugün tam rekabet şartlarının işlerlik kazandığı bir piyasada pazarlanmaktadır. Bu husus tekstil sektöründe yaşayabilmek için piyasa şartlarına uygun evsafta ve fiyatta mal üretiminin sağlanması ve pazara sunulması problemini ortaya çıkarmaktadır. Kaliteli ve ucuz mal üretimi ise teknolojik yeniliklere ayak uydurmakla mümkün olur. Modern teknolojiye adapte olamayan işletmelerin bu sektörde faaliyetlerine uzun müddet devam etme şansları da azalır. Sümerbank yaşları eskimiş olan ekonomik ömürlerini yitirmiş bulunan dokuma tezgahlarını, diğer fabrikalardan söküp, Nazilli Müessesesine monte etmekte bu bakımdan da piyasanın gerisinde kalmıştır. 55 milyon sarfedilerek inşa edilen modern dokuma salonu, derleme tezgahlardan oluşan

bir makine parkı hüviyeti arzemiştir. Rakip firmalar en modern tezgahları makine parkına kazandırırken, Sümerbank demode haldeki tezgahların montaj ve demontajı ile meşgul olmaktadır.

Daha üzücü olanı ise bu tezgahların hiçbir zaman kullanılmayacak olması, gerek diğeri fabrikalardan sökölüp getirilerek Nazilli'ye monte edilmesi, gerekse tekrardan sökölüp götürölmelerinin tamamen devlete, ülkeye maliyet, yük oluşturmasıdır. Raporlarda da bu açıkça dile getirilmektedir:

Müessesenin dokuma kapasitesini % 100 oranında artırmaya yönelik proje uyarınca; teşekküle bağılı diğeri müesseselerden sökölüp getirilen 1.008 adet 95 cm tarak enli eski ve demode tezgahtan 948 adedin montajı 1982 yılında tamamlanmış, kalan 60 tezgahın montajından vazgeçilmiştir. Bu tezgahlardan yaklaşık 300 adedi yıl içinde bir süre deneme üretimine alınmış, ancak istenen randıman sağlanamayınca tezgahlar kapatılmıştır...

1982 yılı sonuna kadar 226 milyon lira harcanarak, teşekküle bağılı diğeri müesseselerden sökölüp getirilen 1.008 tezgahtan 948 adedinin montajı tamamlanmış, ancak üretimde kullanılmamıştır. Söz konusu salona RMP (Rasyonalizasyon ve Modernizasyon Projesi) uyarınca 480 yeni tezgahın montajı öngörölmüştür. Bunun gerçekleşmesi halinde; montajı yapılmış olan tezgahlardan büyük bir bölümünün sökölmesi gerekecektir. Böylece de milyonlarca lira harcanarak getirilip monte edilen tezgahlar üretimde kullanılmadan demonte edilecek ve büyük bir kaynak israfı yapılmış olacaktır.

Nitekim söz konusu israftan kaçınılmamış ve getirilen eski tezgahlar tekrar sökölerek yerine M.K.E. Kurumundan alınan 445 adet dornier tipi yeni tezgahlar monte edilmiştir (1985 Yılı Raporu, I).

Bu arada aynı yıllar içerisinde Nazilli Basma Fabrikası'na RMP (Rasyonalizasyon ve Modernizasyon Projesi) kapsamında yeni makinaların yanısıra, diğeri müesseselerden başka makinalar getirilmeye devam edilmiştir (1984 Yılı Raporu, 68). Kısacası 80'li yılların ortalarında Nazilli Basma Fabrikası eskiler, yeni alınanlar ve başka fabrikalardan getirilen makinalarla birlikte derleme toplama, derme çatma bir işletme görünüüsü vermektedir. Bu şekliyle üniteler arasında bir kapasite dengesi kurulması da artık pek kolay olmayacaktır. Kısacası RMP (Rasyonalizasyon ve Modernizasyon Projesi) rasyonellikten öte akıl, mantık kurallarını zorlayan, israf ve zararlarla sonuçlanan bir proje olarak tarihe geçecektir.

Fabrika bir yandan değışen teknolojiye ayak uyduramazken, pazar koşuları da tüketici zevkleri de hızla değışmektedir. Modern tezgahlarla üretim yapabilen rakip işletmeler tüketiciye farklı alternatifler üretip sunabilirken, ne yazık ki fabrika var olanlarla rekabette tutunmaya çalışmaktadır. Uzun yıllar kalitesi ve fiyatıyla tüketiciler için son derece cazip olan fabrika ürünleri teknolojiden geri kalınması ve artan maliyetler nedeniyle özellikle 80'li yıllardan itibaren bu üstünlüğünü de yitirmeye başlamaktadır. Bir dönem pazarlarda aranır olan

fabrika ürünleri artık stokları doldurmaktadır. 1981, 1982 ve 1984 yılı raporlarında bu olumsuz gelişme de şu şekilde dile getirilmektedir:

Müessesenin mamul stoku miktar olarak 1980 yılından bu yana, her yıl bir önceki yılın % 100 oranında artmaktadır; 1980 yılında 3.203 bin metre, 1981 yılında 6.884 bin metre ve 30.6.1982 tarihinde 11.864 bin metre...

Stok problemleriyle karşılaşan müessesenin; ileride daha kârlı ve verimli çalışabilmesi özellikle üretilen basmanın 70 cm'lik dar en dezavantajından kurtarılarak, makine parkının elverdiği enlilikte ve aranan renklerin ağırlık taşıdığı, iyi bir evsafa üretilmesinin yanında, iç ve dış satışların artırılarak satış hacminin yükseltilmesine bağlı bulunmaktadır...

Sonuç olarak 2003 yılında kapanıncaya kadar ne fabrikada doğru düzgün bir teknolojik yenilenmeye gidilecek, ne de stok problemi çözüme kavuşturulabilecektir. Kısacası bugün herkesin kabul ettiği “değişime ayak uyduramamanın işletmeleri rekabette saf dışı bırakacağı” ilkesi tüm gerçekliğiyle kendini Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda gösterecektir.

4.2 Yönetim Sorunları: Merkeziyetçi Yapı

Yönetim sorunlarının en başında yönetici kadrolarının sık sık değişmesi gelmektedir. Bu değişimin kurumda temel bir hastalık haline dönüştüğü de söylenebilir. Öyleki fabrikanın 66 yıllık tarihinde tam 28 müdür görev yapmıştır. Bu, ortalama olarak her müdürün 2,4 yıl görev yaptığı anlamına gelir. Ancak fabrikada 10 ay, hatta sadece 5 ay müdürlük görevini yürüten yöneticiler de bulunmaktadır. Bu, merkezi yönetimin daha ötesi siyasi otoritenin fabrikaya sıkça müdahale ettiğinin açık bir göstergesidir. Nitekim Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun, Nazilli Basma Fabrikası'na ait 1979 yılı raporunda yönetici kadrolarının sık sık değişmesinin, kurumun zarar etmesinde önemli etkenlerden biri olduğu açıkça vurgulanmış ve fabrikanın ileriki yıllarda daha iyi duruma gelmesinde yönetici kadrolarının uzun süre görev yapmasının önemine ve gereğine dikkat çekilmiştir. Kurumlarda huzur ve güven ortamının sağlıklı ve istikrarlı yönetimlerle oluşabileceği, bunun da işgören motivasyonu ve bağlılığına olumlu yönde tesir edeceği bilinmektedir. Bu açıdan sözü edilen problemin işgören verimliliğine olumsuz etkisi de doğaldır. Nitekim birbirleriyle bağlantılı bu sorunlar dizisi 1979 yılı raporunda şu şekilde vurgulanmaktadır:

Gerek üretim verimliliği, gerekse işgücü verimliliği devamlı düşmektedir. Verimli çalışmanın ilk şartı huzurlu, güvenli bir ortam ve çalışmayı yapacak olan insanın moral gücüdür. Asgariden bu ortamın teessüsü verimli çalışmanın altyapısını tesis edecektir. Bu bakımdan işletmelerin daha verimli çalışmasını temin edici köklü tedbirlerin alınması kaçınılmaz bir durum arz etmektedir. Bunun için de idarenin yönetim hakkına müdahale mahiyeti taşıyan ve idareyi zaafa uğratan dış etkenler tespit edilerek bertaraf edilmeli, idarecinin yetki ve mesuliyetlerini dengeli bir biçimde kullanması sağlanmalı, merkezileşmeden mümkün mertebe

uzaklaşılmalıdır. Neticede Müesseselerin hükmi şahsiyete haiz birer kuruluş olarak, kârlılık ve verimlilik esaslarına göre müdebbir bir tüccar gibi çalışmalarını temin edilmelidir.

Denetleme Kurulu'nun Nazilli Basma Fabrikası'na ait 1979 yılı raporunda yer alan bu paragraf oldukça düşündürücü, hatta birçok şeyin nedenini açıklar şeklindedir. Rapor Nazilli Basma Fabrikası'na ilişkin olmakla beraber paragrafın son cümlesi tüm Sümerbank Fabrikaları'nın kötü kaderini açıklar gibidir. Kurumların karlılık ve verimlilik esaslarına göre çalışmalarının temin edilmesinin altını önemle çizen rapor, bunların hangi esaslara göre çalıştığını da yöneticilerin, bürokratların, siyasetçilerin kısacası tüm okuyucuların takdirine, yorum gücüne bırakmaktadır.

4.3 Ücret-Verimlilik İlkesinin İhlali ve İşçi Sendikalarının Artan Baskısı

Gerek siyasilerin geleceğe yönelik kaygıları, gerekse işçi sendikalarının artan baskısıyla fabrikada temel işletmecilik ilkelerinin gözardı edildiği dönemlerle de karşılaşmak olanaklıdır. Bugün işletmelerin temel amaçlarının başında karın gediği, hatta diğer amaçlara ulaşmada da karın en önemli etkenlerden biri olduğu herkesçe bilinmektedir. Kara ulaşmada da işletme içi verimliliğin temel belirleyicilerden bir tanesi olduğu açık bir gerçektir. Verimliliğin olmadığı yerde karın, karın süreklilik göstermediği yerde de istikrarın ve dengeli bir ücret artışının olamayacağı açıktır. Bu anlamda ödülün de, cezanın da verimliliğe endeksli olması rasyoneldir. Ancak bu temel işletmecilik ilkelerinin de türlü nedenlerle fabrikada göz ardı edildiği, uygulanmadığı ya da uygulanmadığı gözlemlenmektedir. Fabrikanın zararları tanıdığı yıllar olması ve geleceğe yönelik çarpıcı uyarılar içermesi bakımından bu gerçek 1979 yılı raporunda çok açık ve kesin ifadelerle vurgulanmaktadır:

Toplu iş sözleşmeleri ile verilen paraya müteallik konularda ücret-verim ilişkisi etkili bir biçimde kurulmalıdır. 8. Dönem Toplu İş Sözleşmelerinin 144. Maddesi gereği verilmesi gereken kârdan pay, verim artışına bağlanması gerekirken, kâr esasına bağlanmıştır. Kâr üretim artışı ile temin edilirse, işçinin katkısı ile oluşmuştur. Fakat devamlı fiyat ayarlamaları sonucu hasıl olan kârın işçiye dağıtılmasının pratikte üretimi arttırıcı bir fonksiyonu olamaz.

8. Dönem Toplu İş Sözleşmesinin ilgili maddesi gereği seyyanen her işçiye 5.000 TL değerinde Sümerbank mağazalarından mal alma yetkisi verilmiştir. Bu hükmün de işçinin verimine, randımanlı çalışmasına bağlı hale getirilmesi ve seyyanen değil, muayyen randımanın üzerinde standart kalitede mal üreten işçiye verilmesi, böylece verimli çalışmanın, kaliteli standart mal üretmenin teşvik edilmesi gerekirdi. Ayrıca Sümerbank Mağazasında istediği malı satın alma yetkisi yerine, kendi ürettiği mamulden muayyen bir miktar verilmesi esası getirilse idi işçi onere edilmiş, teşvik görmüş olurdu. Mevcut uygulama ile sadece işçinin satın alma gücüne bir katkı yapılmıştır o kadar. Halbuki bu tür haklar işçinin satın alma gücünün artırılmasına matuf değil, verimli çalışan

işçinin hakkının verilmesi çalışanla alışmayanın tefriki ve çalışmanın teşviki anlamı taşımaya matuftur. Bu madde çalışan işçinin aleyhine olmuştur. Teşvik ortadan kaybolmuştur. Bu bakımdan Toplu İş sözleşmeleri ile verilen bu tür hakların seyyanen verilmesi yerine, esas amacına uygun şekilde randımanlı çalışan, kaliteli mal üreten işçilere verilerek çalışmayı teşvik edici nitelik taşıması ve kendi ürettiği mamulün verilmesi muhakkak sağlanmalıdır.

İçin daha ilginç yanı yapılan toplu sözleşmeler gereğince fabrikanın ileriki yıl ya da yıllarda kar edeceği düşünülerek işçilere avans verilmesidir. Üstelik aynı yıllarda fabrika hammadde alacak kaynağa bile sahip değildir. Bunun için bir yandan faizle yabancı kaynak bulunurken, üretim artışı olmadan ürüne yapılan zamlarla da bir anlamda suni gelir ve kar artırıcı yöntemlere başvurulmaktadır. Bu, işletmenin finansman gücünü zayıflatmakla kalmayıp, ürünlerini de rakipler ürünler karşısında daha pahalı hale getirmektedir. Raporu da bu konuyla ilgili olarak da şu cmler yer almaktadır:

Toplu İş Sözleşmelerinin ilgili maddesi gereği Müessesenin işçisine 1980 yılına ait krdan paya mahsuben vereceği avansın tutarı 25 milyonu bulmaktadır. Buna rağmen üretim artışı sağlanamamıştır. Çünkü cret-verim ilişkisine dayalı bir sistem getirilmemiştir. Ayrıca 1980 yılı faaliyeti neticelenmeden ileriye müteveccih hasıl olacak bir durum için finansman sıkıntısı içinde bulunan bir kuruluşun büyük meblağlara ulaşan ödemelerde bulunması da kuruluşun nakit sıkıntısını artırıcı bir nitelik taşımaktadır. Para yokluğu nedeni ile ham maddeyi zamanında tedarik edemeyen bir kuruluşun, ileride ne olacağı belirsiz bir sonuç için avans ödeme taahhüdüne girmesinin sıkıntıları ve sakıncaları çoktur. Bu bakımdan Toplu İş Sözleşmeleri ile verilen bu tür hakların muhakkak verimi artırıcı bir nitelik arz etmesi ve kesin müsbet neticelere istinat ettirilmesi, kuruluşu finansman yönünden sıkıntıya srklememesi temenni olunur.⁴

Sonuç olarak toplu iş sözleşmelerinde bilimsel, rasyonel işletmecilik ilkeleri göz ardı edilerek, kurumun verimlilik, kar-zarar gerçeği pek göz önüne alınmaksızın merkezi otoritenin siyasi gdmle kararlar alması fabrikanın geleceğini belirlemektedir. Siyasi kaygı, kişisel çıkar ya da beklentilere göre o gün alınan tatminkar ve cesur kararlar, gelecekte daha binlerce işçiye, memura ekmek kapısı olacak bir fabrikanın yok olmasına zemin hazırlamaktadır. Oysa bir dizi kararlar Atatürk'ün açtığı bu fabrikanın kapanışını, yabancı sermaye gelsin umuduyla bekleyecek bir ulusun da temelini hazırlamaktadır.

4.4 Serbest Ekonomiye Geçiş ve Küreselleşmenin Etkileri

Mevcut sorunların yanı sıra ülkede 80'li yılların başında serbest ekonomiye geçiş ve devamında küreselleşmenin getirdikleri fabrikayı tam anlamıyla rekabette çıkmaza sokmaktadır. Bir anlamda ticarete kalkan sınırlar fabrikayı dünya rekabeti ve uluslararası pazar koşullarının gerçekleriyle yüz yüze bırakmaktadır

da denilebilir. Açıkçası bu durum gizli açık tüm sorunların ortaya çıkması ve fabrikayı her yönden tehdit eder hale gelmesi anlamı taşımaktadır. Serbest ekonomiye geçiş ve küreselleşmenin fabrikaya yansımaları Yüksek Denetleme Kurulu'nun 1998 yılına ilişkin raporunda da şu şekilde açıklanmaktadır:

Günümüzde her yönüyle rekabetin egemen olduğu ve kar marjı göreceli olarak düşük olan pamuklu tekstil piyasasında, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, ancak istenen nitelik ve kalitedeki ürünleri, istenen miktarlarda ve zamanında üretebilmelerinin yanı sıra, üretim kapasitesi ve işgücünden tam olarak yararlanmak ve üretim maliyetlerini düşürebilmeleri ile mümkündür. 1998 yılında tekstil sanayiinde ortalama saat ücreti 2,48 ABD doları olan Türkiye'nin, ortalama saat ücretleri 0,24-1,09 ABD doları aralığında yer alan Endonezya, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Hindistan, Çin, Tayland gibi ülkelerle hatta bazı Doğu Avrupa ülkeleri ile verimliliği yükseltmeden rekabet etmesi mümkün görülmemektedir. Sonuç olarak, Türkiye'deki reel işçilik ücretlerinin 1994 yılındaki düşüşe karşın, artık rakip ülkelerdeki ücretlere göre çok yüksek olması ve ürün standartlarının yükselmiş olması karşısında rekabet edebilmek için, bütünüyle mekiksiz dokuma tezgahları ile çalışılması ve geniş enli ürünlerin üretilmesi zorunlu olmaktadır. Bu bakımdan işçilik ücretleri Türkiye ortalamasının çok üstünde olan Sümer Holding işletmelerinde ve bağlı şirketlerinde bulunan dar enli ve eski mekikli dokuma tezgahlarının, geniş çalışma enlerinde ve çağdaş sistemlerle donatılmış, mekiksiz dokuma tezgahları ile yenilenmeleri gerekmekte ise de, finansman dar boğazı ve özelleştirme süreci karşısında sorunun çözümlenmesi mümkün olamamıştır. 476 milyon m²'si Uzakdoğu ülkelerinden çok düşük fiyatlarla satın alınan kumaşlar olmak üzere Türkiye'nin 1999 yılında ithal ettiği ham bez kumaş miktarının, 740 milyon m²'ye ulaştığı göz önünde tutulursa, sorunun boyutu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Yüksek Denetleme Kurulu'nun 1998 tarihli raporunda dile getirilen bir başka ilgi çekici nokta ise Nazilli ve diğer pamuklu sanayi işletmelerinde görülen genel çalışma süreleri kaybıdır. Tekstil sektöründe rakip ülkelere kıyasla yapılan bu tespit, işletmelerdeki makina parkurlarının demode hali ve verimlilik düzeylerindeki düşüşü göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu tespit, raporda şu cümlelerle dile getirilmektedir:

İşletmeler (Sümer Holding A.Ş.) toplamında yıllık ortalama çalışma süresinin 1993, 1994, 1995, 1996 ve 1997 yıllarında sırasıyla 3.468, 2.732, 2.448, 2.145 ve 1.756 saat düzeyinde gerçekleştiği hesap edilmiştir. Oysa Türkiye için genel kabul görmüş ortalama yıllık çalışma süresi 6.750 saattir. Söz konusu süre 1995 yılında Türkiye'de ortalama olarak 7.456 saat düzeyinde gerçekleşirken, Türkiye'nin pamuklu tekstil sanayindeki rakibi durumundaki Hindistan, Pakistan, Endonezya, Çin, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerde 8.055-8.469 saat aralığında çok yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Ancak bir yandan Türkiye'de oluşan aşırı üretim kapasitesi, diğer yandan özellikle Hindistan'dan yapılan gümrüksüz ham bez ithalatının yanı sıra, daha önce suni ve sentetik hazır giysilerde Uzakdoğu ülkeleriyle fiyat yönünden rekabet etmekte zorlanan Türk firmaları, pamuk ve iplik fiyatlarındaki artış ile birlikte, pamuklu örme ürünlerinde

de pazar kaybına uğramaya başladıklarından, Türkiye'nin pamuk ipliği üretim kapasitesi kullanım oranı süratle düşmeye başlamıştır...

Sonuç olarak başta teknolojiye ayak uyduramama ve bilimsel ilke ve ölçütlerden ödünler verme olmak üzere yıllardan beri birikmiş sorunlar dizisi dünyayı etkisi altına alan küreselleşme süreciyle de fabrikayı kaçınılmaz sona hızla sürüklemektedir. Ülke pazarları başta Uzakdoğu olmak üzere yabancı menşeli tekstil ürünlerinin egemenliği altına girerken hem pahalı hem de değişen tüketici tercihlerini karşılamaktan uzak olan fabrika ürünleri biriken stoklara yeni eklentiler yapmaktan öteye gidememektedir.

SONUÇ

Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından 9 Ekim 1937 tarihinde açılan bir tekstil kombinasıdır. O yıllarda Rusya'dan temin edilen kredi ve teknik destekle inşa edilen bu fabrika, öncelikle ekonomide hammaddesi yurt içinde yetişen veya yetiştirilebilen sanayi dallarının kurulması ilkesi gereğince ülke çapında başlatılan mücadelenin somut bir uzantısı olarak yükselmektedir. Askeri zaferlerden sonra ekonomide de ulusal bağımsızlığın ebedi tesisi amacıyla kurulan bu fabrika 66 yıl ülkeye hizmet edecek, gerek yurt içinden gerekse yurt dışından gelecek binlerce insana iş olanağı sağlayacaktır. 30 binden fazla insana ekmek kapısı olacak fabrika ürettiği pazen ve basmalarla da yurdu baştan başa süsleyecektir.

70 yıl önce tezgahların bir anda çalıştırılmasıyla Ulu Önder Atatürk'ün "sanayinin musikisi" olarak nitelendirdiği ses ne yazık ki 2003 yılına gelindiğinde tamamen kesilecektir. 66 yıl çalınıp dinlenen bu musikinin kesilişinin altında yatan nedenler de geçmiş bir döneme ve geleceğe ışık tutması açısından üzerinde düşünölmeye değer nitelikler taşıyacaktır. Öyleki bu nedenler o günlerden bugüne bir ulusun neleri başardığı, neleri kaybettiği özellikle de nerelerde hata yaptığına ilişkin önemli ipuçları içermektedir. Daha ötesi Ulu Önder'in "ekonomik bağımsızlık olmadıkça, ulusal bağımsızlık olmaz" diyerek ne kadar öngörü sahibi olduğu ve bizlere ne derece doğru ve tutarlı bir hedef sunduğuna açık bir işaret, delil olarak değerlendirilecektir. Sonuç olarak Ata'nın ekonomik bağımsızlık sürecinde ülkeye hediye ettiği Etibank, Sümerbank gibi köklü kuruluşlar birer tarih olurken bu değerleri, geride bıraktığımız süreci ve hatta bugün geldiğimiz noktayı objektif şekilde yeni baştan sorgulamamız gerektiği de açıkça ortaya çıkmaktadır.

SON NOTLAR

(1) **Tablo 5. Bazı Yıllar itibariyle Türkiye ve Birkaç Batılı Ülkede Sektörlerin Ekonomik Yapı İçerisindeki Payları**

Ülke	Yıl	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmet (%)
Fransa	1881	48	27	25
İngiltere	1881	13	50	37
İtalya	1881	57	26	17
ABD	1880	50	24	26
Türkiye	1927	78.2	7.4	14.4

KAYNAK: Adnan Gülerman (1987) *Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, Anadolu Matbaacılık, İzmir

(2) Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasına 4-5 km uzaklıkta olan istasyonda bugüne kadar yapılan ıslah çalışmaları sonucunda 28 adet pamuk çeşidi tescil ettirilmiştir. Tescil ettirilen Acala 1086, Coker 100 A/2 ve Nazilli 66-100 çeşitlerinin her biri 10-15 yıl üretimde kalarak Ege Bölgesi pamuk üretiminin artmasına katkıda bulunmuşlardır. 1984 yılında tescil ettirilen Nazilli 84 çeşidi yüksek verim ve çırçır randımanı değeriyle Ege Bölgesinde yaklaşık 20 yıl süreyle % 90-95 ekim alanında çiftçi tarafından tercih edilmiş ve milli ekonomiye büyük oranda katma değer sağlamıştır. İstasyon 1988 tarihinden bugüne Nazilli Pamuk Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü ismi altında çalışmalarına devam etmektedir (Bkz. Nazilli Pamuk Araştırma Enstitüsü Tarihi, Nazilli Pamuk Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 11.09.2006).

(3) Tablo 6. 1941 Yılında Sisam'dan Gelerek Nazilli Basma Fabrikası'nda Çalışan Rumlar

<i>Ad Soyad</i>	<i>Baba Adı</i>	<i>Doğum Yeri</i>	<i>Doğum Tarihi</i>	<i>Çalıştığı Kısım</i>	<i>İşe Giriş</i>
Adekiye Mizaç	Nikola	Sisam	1341	Dokuma	1941
Adrika Kazalı	Mihal	Sisam	1927	Çöz.Bakım	1941
Amdriyo Severtis	Klamali	Sisam	1338	Dokuma	1941
Angliko	Nikola	Sisam	1345	İplik	1941
Atanas Halebiş	Milliyadi	Sisam	1344	Dokuma	1941
Dimitri	Mamal	Sisam	1316	İplik	1941
Eftelya Çeras	Faldiras	Sisam	1339	Dokuma	1941
Faldiras Ceras	Yorgi	Sisam	1316	Dokuma	1941
Hırstadolaş Oğuraş	Mamal	Sisam	1332	İç Hizmetler	1941
Hristo Yerulus	Haslan	Sisam	1336	Dokuma	1941
İfani Oreyüs	Bostantin	Sisam	1299	İç Hizmetler	1941
İstematıyes Kamburn	Takü	Sisam	1341	İplik	1941
Katima	Nikota	Sisam	1343	Dokuma	1941
Mamal Akzot	Abastal	Sisam	1337	Dokuma	1941
Mamal Matornaki	Müküri	Sisam	1415	Dokuma	1941
Mamal Rivomas	Timostiki	Sisam	1343	Dokuma	1941
Mamal Savaşla	Klamali	Sisam	1343	Dokuma	1941
Mikal Mamal Aguras	Mamal	Sisam	1337	Dokuma	1941
Mikola Manyaços	Mavrodis	Sisam	1336	Dokuma	1941
Miltiyadi Halep	Yami	Sisam	1312	Dokuma	1941
Musamdoras Trilatis	Yorgi	Sisam	1339	Dokuma	1941
Tamayot Ruvakis	Kosta	Sisam	1316	Dokuma	1941
Todoro Kamber	Mihal	Sisam	1300	Dokuma	1941
Yami Halebiş	Milliyadi	Sisam	1345	Dokuma	1941
Yorgi Çeras	Faldiras	Sisam	1345	Dokuma	1941
Yorki Yamilakis	Nikola	Sisam	1339	Dokuma	1941
Zefer Kazalı	Mihal	Sisam	1342	Akort Masuracı	1941

KAYNAK: Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası İşçi Kayıtları.

(4) Ücret artışlarının verim artışına bağlanması gerekliliği hemen hemen her raporda vurgulanmakla birlikte 01.10.1979 tarihinden geçerli ve 01.10.1981 tarihine kadar sürecek olan 8. Dönem Toplu İş Sözleşmesi, 7. Dönem Toplu İş Sözleşmesinden farklı olarak şu maddelerin kabulünü kapsamaktadır:

- Günlük ücretlerin 200-210 liraya yükseltilmesi,
- 3.000 lira net izin harçlığı denmesi,
- Ayda net birinci yıl için 1.000 lira ikinci yıl için 1.500 lira yakacak yardımı yapılması,
- 500 lira aile yardımı yapılması,
- Yılda 65 yevmiyeye kadar pay verilmesi,
- 12 lira olan yemek bedelinin 40 liraya çıkarılması,
- Eş ve geçindirmekle mükelleflerin ölümü halinde 2.500 lira yardım yapılması,
- Yıllık izinler 20-25 ve 30 güne kadar çıkarılması,
- Evvelce 90 gün olan kıdemli işçiliği teşvik ikramiyesinin 130 güne çıkarılması,
- Teşvik priminin maksimum 92,10 TL'den 204,23 TL'ye çıkarılması,
- Mahallinde kaydıyla Sümerbank mağazalarında yıllık 5.000 liralık alış veriş çeki verilmesi,
- ocuk zamları 50 liradan, okula gitmeyenler ve ilkokullar için 100, orta öğrenim için 200 ve yüksek öğrenim için 400 liraya çıkarılması,
- Kıdem tazminatlarının 35 gün yerine 37 gün olarak kabul edilmesi,
- Tabii afetlerde yapılan yardımın 5.000 liradan 15.000 liraya çıkarılması,
- Fazla mesai ücretlerinin ödenmesinde zam miktarının % 50'den % 75'e çıkarılması. (Bkz. *Sümerbank Nazilli Basma Sanayi Müessesesi 1979 Yılı Raporu*, T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, s. 16-17).

KAYNAKÇA

1990 Yılı Faaliyet Raporu (1991), Sümerbank Holding A.ř. Eğitim ve Organizasyon Müdürlüğü, Ankara.

1992 Yılı Faaliyet Raporu (1993), Sümerbank Holding A.ř. Araştırma Planlama Koordinasyon Müdürlüğü, Ankara.

1993 Yılı Faaliyet Raporu (1994), Sümerbank Holding A.ř. Araştırma Planlama Koordinasyon Müdürlüğü, Ankara.

1994 Yılı Faaliyet Raporu (1995), Sümerbank Holding A.ř. Araştırma Planlama Koordinasyon Müdürlüğü, Ankara.

1995 Yılı Faaliyet Raporu (1996), Sümerbank Holding A.ř. Araştırma Planlama Koordinasyon Müdürlüğü, Ankara.

1996 Yılı Faaliyet Raporu (1997), Sümerbank Holding A.ř. Araştırma Planlama Koordinasyon Müdürlüğü, Ankara.

1997 Yılı Faaliyet Raporu (1998), Sümerbank Holding A.ř. Araştırma Planlama Koordinasyon Müdürlüğü, Ankara.

- 2001 Yılı Faaliyet Raporu* (2002), Sümerbank Holding A.Ş., Ankara.
- 2002 Yılı Faaliyet Raporu* (2003), Sümerbank Holding A.Ş., Ankara.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1981), *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bayar, Celal (1967), *Ben de Yazdım*, C. I-VIII, İstanbul.
- Bilmez, B. (2004), "Ege'de Milli Direniş Bilincinin Uyanmasında ve Milli Direniş Hareketinin Başlamasında Celal Bayar'ın Katkıları", *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 2: 41-54.
- Burhan, S. (1999), *Yörük Ali Efe*, Nesil Basım Yayın, 3, Baskı, C. 2, İstanbul.
- Cavid, S. (1940), "Nazilli Kombinasi", *İktisadi Yürüyüş*, Y. 1, S. 21.
- Doğan, H. (2007), *Sanayinin Musikisinden Bilginin Türküsüne: Her Yönüyle Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Faaliyet Raporu'89*, (1990), Sümerbank Holding A.Ş. Eğitim ve Organizasyon Müdürlüğü, Ankara.
- Gencosman, Z. (1978), "Nazilli Basma Fabrikası Atatürk'ün Açtığı Son Tesis Oldu: İşte Bu Bir Musikidir", *Sümerbank*, C. 17, S. 197: 38-39.
- Gülerman, A. (1987), *Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- İlkin, A. (1984), "Sümerbank", *Ekonomi Ansiklopedisi*, Paymaş Yayınları, C. 3, İstanbul.
- L. Illustration de Turquie* (1950), "Nazilli Şehri", Ege Özel Sayısı, İstanbul.
- Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 14.11.2000 Tarih ve 2000/83 No'lu Kararı.
- Sabır, H. (2003), "Atatürk'ün İktisat Zihniyeti", www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI (29.08.2006).
- Sümer Holding A.Ş. 1998 Yılı Faaliyet Raporu* (1999), Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.
- Sümer Holding A.Ş. 1999 Yılı Faaliyet Raporu* (2000), Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.
- Sümer Holding A.Ş. 2000 Yılı Faaliyet Raporu* (2001), Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank 1948 Senesi İdare Meclisi Raporu ve Bilançosu (1949), Sümerbank Umum Müdürlüğü, İzmit Selüloz Basımevi, İzmit.

Sümerbank 1955 Senesi İdare Meclisi Raporu ve Bilançosu (1955), Selüloz Basımevi, İzmit.

Sümerbank 1956 Senesi İdare Meclisi Raporu ve Bilançosu (1958), Mars T. ve S.A.Ş Matbaası, Ankara.

Sümerbank 1957 Senesi İdare Meclisi Raporu ve Bilançosu (1957), Işık Matbaacılık, Gazetecilik ve Kağıtçılık Limited Şirketi, Ankara.

Sümerbank Aylık Faaliyet Raporu (1979), Sümerbank Araştırma Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, Ankara.

Sümerbank Holding A.Ş. Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1988 Yılı Raporu (1989), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Holding A.Ş.'ne Bağlı Pamuklu İşletmelerin İplik Kalite Değerleri 1986-1989 (1990), Sümer Holding A.Ş. Bursa Araştırma Geliştirme ve Eğitim İşletmesi, Bursa.

Sümerbank Müessese ve Fabrikalarının 1957 Yılı İş Programları (1956), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sümerbank Müessese ve Fabrikalarının Devre Toplantısı Protokolü (1947), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Sümerhan-İstanbul.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1966 Yılı Raporu (1967), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ege Matbaası, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1967 Yılı Raporu (1968), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ege Matbaası, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1968 Yılı Raporu (1969), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ege Matbaası, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1971 Yılı Raporu (1972), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Şenyuva Matbaası, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1974 Yılı Raporu (1975), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ege Matbaası, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1975 Yılı Raporu (1977), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Fon Matbaası, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1976 Yılı Raporu (1976), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1978 Yılı Raporu (1978), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1979 Yılı Raporu (1980), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1980 Yılı Raporu (1981), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1981 Yılı Raporu (1982), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1982 Yılı Raporu (1983), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1983 Yılı Raporu (1984), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1984 Yılı Raporu (1985), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1985 Yılı Raporu (1986), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1987 Yılı Raporu (1988), T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara.

Sümerbank Pamuklu Sanayii Müesseselerinin 1954 Yılı Bilanço, Kâr ve Zararları ve İdare Meclisi Kararları (1955), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sümerbank Pamuklu Sanayii Müesseselerinin 1954 Yılı Bilanço, Kâr ve Zararları ve İdare Meclisi Kararları (1955), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sümerbank Pamuklu Sanayii Müesseselerinin 1961 Yılı Bilanço, Kâr ve Zararları ve Müdürler Kurulu Kararları (1961), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sümerbank Pamuklu ve Basma Sanayii İşletmeleri 1990 Yılı Bilanço Kâr-Zarar Tahlil Raporları (1991), Sümer Holding A.Ş., Ankara.

Sümerbank Pamuklu ve Basma Sanayii İşletmeleri 1991 Yılı Bilanço Kâr-Zarar Tahlil Raporları (1992), Sümer Holding A.Ş., Ankara.

Sümerbank Teşekkül Merkezi, Müessese ve Fabrikaları 1951 Yılı Dördüncü Üç Aylık Faaliyet Durumu Raporu, (1952), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara.

Hulusi Doğan

Sümerbank Teşekkül Merkezi, Müessese ve Fabrikaları 1952 Yılı Dördüncü Üç Aylık Faaliyet Durumu Raporu, (1953), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sümerbank Teşekkül Müessese ve Fabrikalarının 1952 Yılı Dördüncü Üç Aylık Faaliyet Raporu (1953), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sümerbank Teşekkül, Müessese ve Fabrikaları 1949 İkinci Üç Aylık Faaliyet Durumu (1949), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sümerbank Teşekkül, Müessese, Fabrikalar ve İştirakleri Devre Faaliyet Raporu (1982), Sümerbank Genel Müdürlük Araştırma Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, Ankara.

Sümerbank X uncu Yıl 1933-1943 (1943), Sümerbank Umum Müdürlüğü, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

Sümerbank: Sanayi Okulu Sümerbank (1986), Sümerbank Genel Müdürlüğü, Alaş Matbaacılık, Ankara.

Şakir, Z. (1952), *Celal Bayar'ın Hayatı ve Eserleri*, İstanbul.

Tekin, S. (1997), *Tanzimat'tan Cumhuriyete Nazilli*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Tekin, S. (2003), "Sanayileşmenin İlk Örneklerinden Biri: Nazilli Basma Fabrikası", *Tarih ve Toplum*, C. 39, S. 230.

Tezel, Y. (2006), "1934 Sanayi Program ve Türkiye'de İktisadi Devletçilik Tarihindeki Yeri", *www.geocities.com* (29.08.2006).

Toprak, Z. (1983), *Sümerbank*, Ankara.

Turga, F.(1947), "Tarih Boyunca İnsan ve Pamuk", *Türk Tekstil Mecmuası*, S.2, İstanbul.

Türkiye Ticaret Postası (1948), "Nazilli Basma Fabrikası Özel Sayısı", Y. 2, S. 350-103, İstanbul.

Yazman, E. (1940), "Nazilli Pamuk İstasyonu", *İktisadi Yürüyüş*, 15 Birinci teşrin, Y. 1, C. 2, S. 21.

Yerasimos, S. (1980), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Gözlem Yayınları, 3. 2(1): 15-37.